

բօր Արասիի օգնութիւնն ալ. ան ալ համամիտ եղած է իր եղբոր վանք մը շինելու երազին. — Ան իւր կտակը սապէս գրած է. «Ուր որ իմ եղբայրս Գրիգոր եկեղեցի եւ վանք հիմնէ եւ ինչ վիճակ որ ունենայ՝ ես հոն պէտք է որ թաղուած ըլլամ»։ Արասի համառօտ կտակով իր ամբողջ իշխանական հարստութիւնը աւելցուցած է Գրիգորի արդէն հարուստ վանքին զանձին վրայ, որ նախանձելի վիճակի մը կը հասնի, տէր դառնալով իննէն աւելի զիւղերու, որոնց ցանկը կու տանք ստորեւ. «Բեքրիցիս, Վասիլիքիս, Եսեփիս, Պաշլուս, Տոպրուսսե, Տոպրուսեք, Պարսիս, Լարգուս. Եստրուփ, Էն.։

1086ին յանկարծակի խուժումով մը Սկիւթացիք կ'ողողեն թրակիրան։ Ալեքսի կը տեսնէ Յոյն զօրապետաց անհարակուծիւնը, եւ յանձին արթննուաւ ու հնարամիտ Բակուրեանի՝ կը տեսնէ յարմար զօրավարի մը բոլոր յատկութիւնները, ուստի զայն զուլիս կը կանգնէ թրակիրայ բանակին, իրեն օգնական տալով Վարազ անուն հայ իշխանը՝ հայ գունդով մը միասին, Բակուրեանն Վիլաթովի մօտ կը ճակատի Սկիւթացեաց զէմ, մտադիր ըլլալով առանց կոռուի թշնամուին յաղթել. բայց Վարազ անխոհեմութեամբ կը յարձակի Սկիւթացեաց վրայ իր սակաւաթիւ զօրքով՝ զանոնք սարսափի մատնելով։ Սկիւթացի նոր զունդեր կը հասնին. Գրիգոր կը տեսնէ իր քաջ բայց անխոհեմ զինակցին զլիսուն սպառնացող վտանգը. առանց սպասելու՝ ինքն ալ իր զունդով կը նետուի խառնուրդին մէջ։ Զակաւաւորաբար զարհուրելի կ'ըլլայ, այս կոռուին մէջ կը սպաննուին թէ՛ Վարազ եւ թէ Գրիգոր Բակուրեան՝ հերոսաբար կոռուելէ վերջ։ Այսպէս 1086ին վանքին հիմնարկութենէն երկու տարի վերջ կը մեռնի հիմնարկուն եւ հաւանաբար կը թաղուի վանքին մէջ, ինչպէս նաեւ իր եղբայրը Արասի։ Վանքը շարունակեց իր գործը կողմով մ'ըլլալով անոնց յիշատակին, 50 վանականներ կ'ապրին՝ նաեւ ունենալով վանահայր մը, որուն հրամանին տակ կային երկու գործակալք, մին

ի Ֆիլիպէ, իսկ միւսը՝ Կիւմուլէինա։ Վանքը այսօր դեռ կանգուն է եւ կը գտնուի Պուլկարներուն ձեռքը, Քանի մ'անգամ Յոյներ եւ Պուլկարներէ փոխ ի փոխ զրաւուելէ վերջ 1893ին վերջնականապէս Պուլկարները տէր եղած են վանքին։

Ապագայ մանրակրկիտ ուսումնասիրութիւն մը կարեւոր է եւ շատ օգտակար հայաշէն այս վանքին պատմութեան համար. այն ատեն միայն պիտի կրնանք գիտնալ, թէ վանականը հայ էր թէ ոչ եւ ինչ դեր կատարած են պուլկարահայոց պատմութեան մէջ, որ հայոց հնազոյն զաղութներէն մին է։

8. ՊԻԻԲՏԵՆ

ԼԵԶՈՒԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ԳՐԻԳՈՐ ՄԱԳԻՍՏՐԱՍԻ ԹՂԹԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

(տպ. Աղեքսանդրապոլ 1910)

(Շար. տես Բազմավէպ 1924, էջ 240)

11. Արարտիկ «տեսակ մը թռչուն»։ Ո՞նց զբուս եւ զսարատակս ըմբռնեալ առ լեռնոտամբն կ'սարեայ, շրջեցողցանէր՝ բազէ զնոսա կասկածեալ (էջ 231. այլ ձգ. զտատրակս, զուրատակս)։

12. Առիկի «առանկան կարողութիւնը կ'որսնցնէ»։ Այժմ ատինելով իմ, զի իսկ փանեալ յաւնի անգամոց, ոչ զարաւ կան բերեմք սերտութեան բնութիւն (էջ 67. այլ ձ. ատենելով)։ — Այս խօսքերը զբուս են Գագիկ Բ. մասին եւ շատ տարօրինակ են իրենց ստուած նոր յայտնութեամբ։ Անուհետեւ բաւական ընդարձակ կերպով Մագիստրոս կը խօսի ներքինութեան վրայ եւ մէջ բերելով յոյն բովիլիներու կարծիքը՝ կ'ըսէ թէ ներքին նացումը ոչ թէ կը ջնջէ արական զգացումները, այլ ընդհակառակը աւելի կը բացու վաւաշոտ կը դարձնէ։ Վերջէն խոր-

հուրդ հու տայ Գազիկին՝ մէկ կողմ դնել իր այդ միտքը և օրինաւոր ամուսնական՝ պարտականութիւնը կատարել։ Ասէ յետոյ այնպիսի անպարկեշտ բաներ կ'ըսէ Գազիկ Բի և թագուհիին մասին, թէ և ծածուկ բառերով, որ հին հայ մատենագրութեան մէջ ուրիշ տեղ տեսնուած չէ. հմտ. էջ 69, տող 7-11. — Եւ այն նա. մակերևմէ, էջ 67 տող 12, շարդովն բառը պէտք է ուղղել Շարդովն (Սաւուղի ժա. մանակ), առանց որոյ խօսքը իմաստ չունի. Եթէ իղծը կիւտայ հմայից դիւթութեան՝ իբրու առ ի շաւղովն յարուցանեն զՍա. մուշէ, իսկ եթէ առարկուի թէ Մագիստրոս այլուր գիտէ Սաւուղ ձեւը և անտեղի է միեւնոյն անձին համար կրկին ձեւերու գործածութիւնը, իբր օրինակ կը բերեմ Եփրեմի մեկն. թագ. հտ. Ա. էջ 352, ուր ըովէ ըով գործածուած կը գտնենք երկու ձեւերն ալ. « Զի մի՛ մատնեսցեն զնա ի ձեռն Շաւուղի բնակիչը քաղաքին և զի ել Սաւուղ ի խնդիր Գաւթի »:

13. Արտիքադուական. տե՛ս Մեղունգա. դակուն:

14. Արուն. Զիւրդ (ստամոքսն) զյոր. նաբեղուն կերակուրան զօրէ յեղափոխել յարին և կամ վտարական զօրութեամբն յիւրաքանչիւր անդամս ընդ նմին զօրու. թեան առաքել, և եթէ փանաք և վտիտ անդամն այն, ախոնդիրն, զիւրդ զայս. պիտի ներգործութիւն տե՛է և տոկայ արան բեկել (էջ 112. այլ ձ. տոկայարան), Մագիստրոսի այս թուղթը հրատարակուած է նաեւ Հանդէսի մէջ, 1892, էջ 167, որու մասին տեղեկութիւն չունի կոտտա. նեան. թիւն վերի ընթերցուածը կարելի էր ուղղել տոկայ յար անբեկելի (միշտ կը դիմանայ առանց կոտորելու), բայց նոյնին դէմ Հանդէսի մէջ գտնելով արսանեկել ընթերցուածը, այլ հս այսպիսի սրբա. գրութեան տեղից չի մնար:

15. Արիփնու. իսկ ծայրացիաւ մեր մակդասական հանդերձ զօրուն Պրիմիթէ յուսացուցանէ զմեզ յայսպիսուն մի տառա. նական տե՛նէ կենդանութիւն, ասելով գուցէ հագիւ հագ հացէ պատասխանի թղթոյն

թեմանայ, Եւ այսպէս վստահացուցանէ զմեզ զոլ տաղմական զօրուն կանտոի և արիփնու, որը պարածածկէին կարմրա. կերպ կերպասիւր և կանաչարակ զգեստիւ. (էջ 121), Հեղինակը հոս զիցարանական լեզուով կը հասկնէ թէ ձմեռը պիտի անցնի և զարունը պիտի գայ, արեւ իր կենդանութիւնը պիտի սփռէ, նորէն դաշ. տերը պիտի կանաչին: Անձանթ են կա. նատի և արիփնու (էջ 325 դրուած է Ար. փիւն) բառերը, իսկ տաղմական ձեւը Արձ. փառ. նոյն կը համարէ պաղմական բա. ուն հետ՝ որ տեսակ մը ցնցող երկրաշարժ կը նշանակէ:

16. Արձանագանուտ «խոխջալից, շա. ուսչուն». իբրու յուրտոս հեղեղաց և յոր. ձանս արձանագանուտոս այսր անդր տա. բարբերակ տառանիւր (էջ 140), Աձան. ցուած է արձագանկ բառէն, որ յետիններէն ոմանը յոգնակի համարելով՝ ասկէ շինած են հզ. արծաղուն ձեւը. հմտ. Մագ. էջ 117. և զվէայն ոմն արծագան առն կրու. ցեալ. էջ 62՝ Խիզախելով սանդարամն. տականին հոգմոյ հոսեցուցանէ և յարձա. զանաց ստորեկ կացեալ... ինչպէս վերջին օրինակէն կ'երևայ՝ Մագիստրոս արձագանկը կը կոչէ նաև շուրերուն կամ ալիքներուն շատաշը և այս իմաստով շինած է արծա. նագանուտ, որ թերևս ըլլայ սխալ գրու. թիւն մը փոխանակ արձագանուտ (հմտ. այլ ձ. արձագանուտ) և կամ ինքը հեղի. նակը դիտմամբ այս ձեւը տուած ըլլայ բառին՝ համարելով կազմուած արձան բա. ուն (գանգիւն արձանաց):

17. Գուսական. անձանթ բառ. տե՛ս անեակին:

18. Բարդոկ. անձանթ բառ. «մեղմ, անոյշ»? վկայութիւն տե՛ս անեակին:

19. Գոկու « ջարդուած ». Զօրէն լա. կոնացի վիմացն սահեալը լարծին փայա. ոական և լինիցին զմեալ իբրու զխաղըն անդամաբեկ, (էջ 237):

20. Գովար « ցուլ ». թերևս և Առէս լուծեալ զմակավազեանին հրաշունչ մօրուհը յոցնայածուկ ի զովրացի զովար յեղա. փոխ (էջ 86), — Այս բառերով կը

խօսի եղանակներու փոփոխութեան մասին. մօրուդ յոյճալոսուկ ըսելով կը հասկնայ Ոյժեղջիւր կամ խոյ, որոնք Նոյեմբերի կամ մարտի կենդանակերպներն են. ասոնք պիտի փոխուին և պիտի ըլլան զովոր, այն է դուրս «ցուլ», որ է ապրիլ ամսուան կենդանակերպը: Ըսել կ'ուզէ թէ պիտի անցնի ձմեռը և զարունը պիտի գայ:

21. Եպիդեմի «շինել, կերտել, կառուցանել»։ Որոնեմ որցեալ կերտեալ ձեմաւրանիս եպիդեմեալ (էջ 236)։ Եւ. էրմէնաւ «կառուցանել, շինել» բառն է, որ իբր հոմանիշ կցեր է կերտեալ բառին:

22. Եպիդիմիական «համաճարակ հիւանդութեանց վերաբերեալ»։ Եթէ այսպէս վաղ ուրեմն նախասականն զայս յիւրումն եպիդիմիական մատենին, որ առ երազօքն է, ճուղանցն իմաստասիրէ (էջ 68)։ Դեւղովը տածել ի բժշկացդ. զի որպէս նախասականն գրէ յիւրում եպիդիմիական մատենին (էջ 98)։ Ընթերցցիս զմատենն երրորդ ֆադիանոսի՝ ի չորրորդում տառի յիւրում եպիդիմիական տիմին տրամարաւնութեան, որ ի սակս կազմութեան մարդոյ (էջ 112. այլ ձ. եպիդիմական. նոյնը հրաւարակուած է նաև ՀՈ 1892, էջ 1892, էջ 167 ա՝ ուր բառուս ընթերցուածն է եպիդիմիական)։ Ընդերկուզեալ հիւանդս ատաւիկեցի տիմիական յիմումն եպիդիմիական մակամտածութենէ (էջ 125)։ Քանզի ի ջերմինն, զորս ցուցանէ նախասականն յիւրում եպիդիմիականն տրամարաւնութեան, սոսկ զնա գիտէ (էջ 135)։ Եւ. էրմէնաւ «համաճարակ» բառէն փոխառեալ է։

23. Ետրական «եռման, շատ տաք»։ Ուռեալ, ասէ, հող ետորական զանգեալ ջրով և յարենէ ինքեան որակացուցեալ զնա ատորորական զառաջինն, իսկ զերկրորդն շիկորակ (էջ 79)։ — Այս կտորը առնուած է ծերունի կոիտասի վարդապետութենէն. բառին վերջնական ստուգաման համար կարելի է դիմել նոյն աղբրին։

24. Ետունկենան «երեք ունկունք ունեցող (աման)»։ Եւթն հազարաց լսերց եւ

ուունկենան սափորացն ճմլի հնձպն (էջ 49. այլ ձ. ետունկունեան)։

25. Զիսպ «զսպում, սանձահարութիւն»։ Խոհեմութիւն շրջապարիսպ յամէն դիմաց առնէ զզիսպ, արգարութիւնն հաւասարօղ, ողջախոհ կեանն աւել մաքրօղ (էջ 243)։

26. Զոյի «բոյսին մէջտեղի հաստ ծիլը, կուրծք»։ Զհազարդ սակս բազմաթերթութեան և յոգնարեղուն մանրագոյն մասնակաց, որ ի ներքոյ թերթից տերևոյն ստուրակայեալ ընծիւղեալ զոխիցն, որ ի նմա պատշաճեալ հուպ ի միմեանս յարամանեալ (էջ 95)։ Բառս կենդանի է մինչև այսօր կովկասի հայ գաւառականներուն մէջ՝ վերի իմաստով։ Այս բառէն է նաև զոխոյ «տեսակ մը կաթոտ բոյս, որուն տերևները սպանախի և բողկի տերևներուն կը նմանին»։ Սոս Զայրուսակ § 730 և յաւել. էջ 677 (զրուած զօխ)։ հմմտ. յատկապէս Երևանի բարբառով զօխ «սիրեղ բոյսը»։ Կոստանեան, անդ, էջ 302 հազար բոյսը կը համարէ զազարը! Բայց ասիկա բոլորովին տարբեր բոյս մ'է. զազարն է ֆրանս. carotte, ստեպղին, իսկ հազարը՝ ֆրանս. laitue կամ romaine, տեկ. մատուղ, պրս. քեհնո. զազարը միակտուր տակ է, իսկ հազարը բազմաթերթեան բոյս մը, որուն միայն կը պատշաճի Մագիստրոսի տուած ճիշտ նկարագրութիւնը։

27. Զրահակ. Եւ զանազան հանդերձիւք երևելի մետաքսաց և ոսկեհուռ արտակտեալ զզրահական (տաճարին) ծածկեալ (էջ 224)։ Զեռագիր մը ունի սրահակ, որ իմաստով շատ յարմար է տեղին. քայց յայտնի չէ թէ ինչո՞ւ հրատարակելը կ'ընտրէ զրահակ ընթերցուածը։ Երկրորդ ձեռագիր մ'ալ զրահակ բառին իբրև բացատրութիւն կը զնէ «պարապ տեղիքն ուր պատկեր չկայր»։

Հ. ԱՅՈՒՆՆԵՐ

(Շարունակելի)

